

اندیشه‌ی سلفی

در گذر زمان

جلد اول

دکتر تهماسب دی‌کری شیدی

سرشناسه: کریمی شهیدی، سید مهدی، ۱۳۴۴
عنوان و نام پدیدآور: اندیشه‌ی سلفی در گذر زمان / سید مهدی
کریمی شهیدی.
مشخصات نشر: تهران: مرکز فرهنگی انتشاراتی منیر، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری: دو جلد.
شابک جلد اول: ۹۷۸-۹۶۴-۵۳۹-۶۴۸-۸
شابک جلد دوم: ۹۷۸-۹۶۴-۵۳۹-۶۴۹-۵
شابک دوره: ۹۷۸-۹۶۴-۵۳۹-۶۵۰-۱
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.
موضوع: سلفیه، عقاید، تاریخ، سلفیه ایران.
رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۷ س ۴۶ ک ۵ / BP ۲۰۷
رده‌بندی دیویی: ۲۹۷ / ۴۱۶
شماره‌ی کتابشناسی ملی: ۵۱۸۰۲۲۳

شابک ۹۷۸-۹۶۴-۵۳۹-۶۴۸-۸ ۹۷۸-۹۶۴-۵۳۹-۶۴۹-۵ ۹۷۸-۹۶۴-۵۳۹-۶۵۰-۱ ISBN 978 96 39 648 0 8

اندیشه‌ی سلفی در گذر زمان - جلد اول

دکتر سید مهدی کریمی شهیدی
ناشر: مرکز فرهنگی انتشاراتی منیر
نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۸
تیراژ: ۲۰۰۰ نسخه
چاپ و صحافی: علی

ایستگرام: monir_publisher

تهران، خیابان مجاهدین، چهارراه آبسردار، ساختمان پزشکان، واحد ۹
تلفن و فاکس: ۷۷۵۲۱۸۳۶ (۶ خط)

پست الکترونیک: info@monir.com

کانال تلگرام: telegram.me/monirpub

فهرست کلی مطالب جلد اول

۱۱	مقدمه
۱۹	پیش‌گفتار
۲۱	فصل اول: ویژه‌های پیشین
۲۳	گفتار ۱: پیرامون تاریخ
۳۱	گفتار ۲: انگاره‌ی وحدت اسلامی
۴۰	گفتار ۳: سقیفه محنت جاری
۷۵	گفتار ۴: مکتب خلافت در فرآیند دگردیسی
۹۷	فصل دوم: اصحاب حدیث، داعیان پیروی از سلف
۹۹	گفتار ۱: واژه و اصطلاح سلفیه (سنتی)
۱۱۵	گفتار ۲: تطوّر تاریخی اندیشه‌ی سلفیه
۱۲۶	گفتار ۳: از سقیفه تا برآمدن اندیشه سلفی
۱۳۳	گفتار ۴: ابن حنبل سرور اهل حدیث، پیشوای پیروان سلف
۱۵۲	گفتار ۵: ظهور سلفیه حنبلی عمل‌گرا
۱۶۹	گفتار ۶: پیشرفت اشاعره، پسرفت حنابله
۱۷۸	گفتار ۷: پیروان سلف تا ظهور ابن تیمیه در اواخر قرن هفتم
۱۸۴	گفتار ۸: ابن حزم سلفی، حامی بنی‌امیه

فصل سوم: جریان نوحنبلی و ظهور ابن تیمیه؛ بانی نظری مذهب سلفیه	۱۸۹
گفتار ۱: ابن تیمیه مؤسس اعتقادی مذهب سلفیه، وهابیت و تکفیر	۱۹۱
گفتار ۲: ابن قیم و ابن کثیر از وارثان کم‌شمار اندیشه‌ی سلفی ابن تیمیه	۲۱۲
گفتار ۳: شمس‌الدین ذهبی	۲۱۶

فصل چهارم: سلفیه‌ی وهابی	۲۲۹
گفتار ۱: محمد بن عبدالوهاب، بنیان‌گذار فرقه‌ی وهابی	۲۳۱
گفتار ۲: برپایی حکومت آل سعود زیر چتر وهابیت و درنده‌خویی بومی	۲۸۰
گفتار ۳: استعمار انگلیس، شکل‌گیری وهابیت و برپایی حکومت آل سعود	۳۳۸
گفتار ۴: اخوان المسلمین، تفکر وهابی آل سعود	۳۷۲
گفتار ۵: برگاه‌ها، تبلیغ وهابیت سعودی در داخل و خارج عربستان	۴۰۱
گفتار ۶: نقد علما و وهابی‌ها درون	۴۲۰

فصل پنجم: سلفی صوفی دهلویه، خاندان آلوسی عراق	۴۶۱
گفتار ۱: هند، سرزمین خانه زاد اندیشه‌ی سلفی	۴۶۳
گفتار ۲: دهلوی، پدر اندیشه‌ی سلفی هند	۴۷۰
گفتار ۳: گرایش‌های فکری مسلمانان هند، پس از سانسور استعمار انگلیس	۴۹۰
گفتار ۴: خاندان آلوسی، سلفیه‌ی دوران گذار از سنت به مدرنیسم	۵۲۲

فصل ششم: برآمدن اندیشه‌ی نوسلفی، از گرایش سلفی اصلاحی «جدد» را تا ذوب در وهابیت و تکفیر	۵۴۵
گفتار ۱: نوسلفی در لغت و اصطلاح	۵۴۷
گفتار ۲: تمدن دوروی غرب و ابزارهای استعماری آن	۵۵۳
گفتار ۳: واکنش فکری اهل سنت در برابر انحطاط و استعمار و امواج آن در ایران	۵۶۷
گفتار ۴: امواج سه‌گانه‌ی اندیشه‌ی سلفی و جنبش‌های چهارگانه‌ی سلفیه‌ی نوین	۵۷۷
گفتار ۵: جنبش سنوسی، سلفیه‌ی صوفی اصلاحی شمال آفریقا	۵۹۰
گفتار ۶: سرزمین مصر، مهد نوسلفیه و اندیشه‌ی تکفیر	۵۹۶

- گفتار ۷: سید جمال پیشوای نوسلفی ۶۰۰
- گفتار ۸: محمد عبده، نوگرای سلفی ۶۳۵
- گفتار ۹: رشیدرضا و گرایش نوسلفی اصلاحی به سمت وهابیت ۶۴۸
- گفتار ۱۰: حسن البنا، مؤسس اخوان المسلمین ۶۶۶
- گفتار ۱۱: ابوالاعلی مودودی و گسترش ابعاد اندیشه‌ی نوسلفی ۶۷۰
- گفتار ۱۲: گرایش‌های سلفی در تجددگرایی دینی اهل سنت ۶۸۴

- فصل هفتم: اندیشه‌ی نوسلفی در فرایند تکفیر (سلفی‌های جهادی) ۶۹۵
- گفتار ۱: تکفیر از نگاه پیشوایان مذاهب اهل سنت ۶۹۷
- گفتار ۲: اندیشه‌ی نوسلفی، تکفیری، محنت مسلمین در عصر حاضر ۷۰۶
- گفتار ۳: جریان‌های سلفی در جهان امروز ۷۱۲
- گفتار ۴: اخوان المسلمین مصر از اصلاح تا تکفیر، دستیابی به حکومت و سرانجام آن ۷۲۹
- گفتار ۵: کلیاتی پیرامون اخوان المسلمین در خارج مصر ۷۵۹
- گفتار ۶: دکتر یوسف قرضاوی شیخ فقه‌گر اخوان المسلمین ۷۷۲
- فهرست تفصیلی مطالب جلد اول ۷۸۳

مقدمه

بی‌شک تفکر سانی یکی از چالش‌های خطرناک پیش روی جهان اسلام است. البته سوء استفاده‌ی دولت‌های استعماری از این بلای خانمان سوز، بر پیچیدگی‌های آن افزوده است. این پژوهش بر آن است تا با بررسی سیر تاریخی این اندیشه و تطورات آن، با دورویکرد سلفی سنتی و نو، گذشته را در حال، این پدیده را مورد کنکاش قرار دهد. در این راستا ۸ فصل شامل ۷۵ گفتار سامان یافته که این تحقیق را به سرانجام می‌رساند. در فصل اول با عنوان "ویژه‌های پیشین" در ۴ گفتار ابتدا بحث کوتاهی درباره‌ی معرفی تاریخ و پژوهش‌های تاریخی به عمل می‌آید. در ادامه به انگاره‌ی وحدت اسلامی پرداخته تا از همان ابتدا تکلیف این مقوله روشن شود. با عنوان "سقیفه، محنت جاری"، به ابعاد مختلف این بزرگ‌ترین چالش صدر اسلام پرداخته ایم. سقیفه نقطه‌ی شروع و ریشه‌ی بسیاری از ناهنجاری‌های جریان اندیشه‌ی اسلامی بوده است. روند پیدایش این ناهنجاری‌ها در گفتار مکتب خلافت در فرایند دگرگونی، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

در فصل دوم با عنوان «اصحاب حدیث، داعیان پیروی از سلف» به چگونگی تشکیل جریان سلفی قدیم می‌پردازیم. ابتدا واژه و اصطلاح سلفیه (سنتی) را مورد کاوش قرار می‌دهیم و در ادامه، تطور تاریخی این اندیشه‌ی سلفی مورد بررسی قرار می‌گیرد. ارتباط سقیفه و سلفیه نیز در گفتاری با عنوان «از سقیفه تا برآمدن اندیشه‌ی

سلفی» بررسی می‌شود. در گفتار چهارم به سرگذشت ابن حنبل، سرور اهل حدیث و پیشوای پیروان سلف می‌پردازیم. او بود که گفت ما به مسائلی که سلف متعرض آن نشده‌اند، نمی‌پردازیم. در گفتار بعدی با اشاره به زندگی پربهاری بزرگ حنابله‌ی عصر خویش، ظهور سلفیه‌ی حنبلی عمل‌گرا که عنصر خشونت را هم با خود به همراه داشت، مورد مذاقه قرار می‌دهیم. گفتار ششم در بردارنده‌ی چگونگی ظهور و پیشرفت جریان کلامی اشاعره در بین اهل سنت و به دنبال آن پسرفت رویکرد سلفی-حنبل‌ی است. جریانی که چالش‌های فراوانی را در جهان اسلام رقم زد. در ادامه به صورتی گذری بخشی پیرامون تاریخ پیروان سلف تا ظهور ابن تیمیه در اواخر قرن هفتم در گفتار هشتم به احوالات ابن حزم سلفی، حامی بنی‌امیه به صورت ویژه پرداخته می‌شود.

فصل سوم به بررسی «جریان نوحنبل‌ی و ظهور ابن تیمیه، بانی اعتقادی و فرهنگی مذهب وهابی و سلفی» می‌پردازد. در این رابطه، تاریخ زندگی و افکار ابن تیمیه، معلم فکری گفتمان وهابیت و مکتب تکفیر مورد کنکاش قرار می‌گیرد. در ادامه به شاگردان مکتب فکری وی ابن قیم و ابن کثیر، از جمله رارشان کم شمار این اندیشه‌ی سلفی می‌پردازیم. در گفتار سوم و پایانی نیز نگاهی به زندگی و اندیشه شمس‌الدین ذهبی در اقبال و ادبار او نسبت به سلفیه‌ی سنتی به قرائت ابن تیمیه می‌پردازیم.

فصل چهارم هم به «سلفیه‌ی وهابی» اختصاص دارد. این فصل ادامه‌ی بررسی اندیشه‌ی وهابیت و سلفیت فرهنگی و چگونگی اتصال و پیوند آن با وهابیت سیاسی و تشکیل حکومت آل سعود در عربستان است. در گفتار نخست، زندگی و تفکرات محمد بن عبدالوهاب بنیان‌گذار فرقه‌ی وهابی پرداخته و سپس رویایی حکومت آل سعود در عربستان زیر سایه‌ی تعالیم وهابیت و سبوعیت ذاتی آن بررسی می‌شود. نقش استعمار انگلیس در شکل‌گیری فرقه‌ی وهابیت و تشکیل حکومت آل سعود، از دیگر گفتارهای این فصل است. جریان اخوان، خط مقدم سبوعیت وهابیت سیاسی که بعدها خود از قربانیان این اندیشه نیز به شمار می‌آیند، با عنوان «اخوان پیش و پس مرگان تفکر وهابی آل سعود» در گفتار بعدی مورد بررسی قرار می‌گیرد. در گفتار

پنجم نظری به مؤسسات تبلیغی و هابیت در داخل و خارج عربستان می‌اندازیم. گفتار ششم این فصل، نقش علمای وهابی را با عنوان «فتنه‌گری علمای وهابی» مورد کنکاش قرار می‌دهد.

فصل پنجم مربوط به «سلفی صوفی دهلوی‌ی هند و خاندان آلوسی عراق» است. در گفتار اول با عنوان «هند، سرزمین خانه زاد اندیشه‌ی سلفی» نظری اجمالی به این سرزمین کهن فرهنگی انداخته و در ادامه سلفی‌گری هندی مسلمانان شبه قاره، متبلور در اندیشه‌ی صوفیانه دهلوی مورد بررسی قرار می‌گیرد. بی‌تردید عنوان «دهلوی پدر اندیشه‌ی سانی هند» برازنده‌ی این شخصیت مهم و تأثیرگذار است. در گفتار سوم این فصل «گرایش‌های فکری مسلمانان هند بعد از سلطه‌ی استعمار انگلیس» مورد بررسی قرار می‌گیرد. در گفتار چهارم به سرگذشت و افکار خاندان آلوسی به عنوان سلفیه‌ی دوران گذار از سنت به مدرنیسم در سرزمین عراق اشاره می‌شود. ادامه‌ی جریان فکری سلفیه‌ی دهلویه توسط نرنگدان وی و مدارس «دیوبندی» در دوران گذار از سلفی سنتی به نوسلفی، ارتباط فکری مشخصی با اندیشه‌ی سلفی‌گری خاندان آلوسی دارد.

فصل ششم به برآمدن «اندیشه‌ی نه‌سالم» از اصلاح‌گرایی تا ذوب در وهابیت اختصاص دارد. تناقض ترکیب اندیشه‌ی اصلاح‌گرایانه‌ی سلفی با نوگرایی به معنای تجدد خواهی غربی، پارادکسی را در جهان اسلام رقم زد که سرانجام در پدیده‌ی نوسلفی جهادی-تکفیری مضمحل شد. این فصل مبسوط‌تر مشتمل بر دوازده گفتار است. گفتار نخست به بررسی واژه‌ی نوسلفی از دیدگاه بحث اصلاح می‌پردازد. در گفتار دوم با عنوان «تمدن دوروی غرب و ابزارهای استعماری آن»، بررسی رویکرد غرب در قبال سرزمین‌های اسلامی و روش‌های نوین استعمار و در گفتار سوم، واکنش فکری اهل سنت در برابر انحطاط و استعمار را مورد بررسی قرار می‌دهیم. تاریخ، ارکان و عناصر اساسی جنبش‌های اسلامی معاصر در دنیای اهل سنت متأثر از سلفیه است. سلفیه، عنوان عمومی افراد یا فرقه‌هایی از مسلمانان بود که به دنبال تجددطلبی و بازگشت به اسلام مخصوصاً در مصر و هندوستان، به پیروی از سلف صالح یا گذشتگان نیکوکار، مسلمانان را به دوری از اندیشه‌های خرافی و بازگشت به

اندیشه‌ی ناب اسلامی به تلقی خویش دعوت می‌کردند. در گفتار چهارم به امواج سه گانه‌ی اندیشه‌ی سلفی و جنبش‌های چهارگانه‌ی سلفیه پرداخته‌ایم. در گفتار پنجم به جنبش سنوسی و یا سلفیه‌ی صوفی اصلاحی شمال آفریقا اشاره می‌کنیم. در گفتار ششم، سرزمین مصر، به عنوان مهد نوسلفیه و اندیشه‌ی تکفیر معرفی می‌شود و در گفتار هفتم شخصیت و افکار سید جمال الدین اسدآبادی به عنوان سلسله جنبان رویکرد سلفی اصلاحی، به طور مفصل بررسی می‌شود. در ادامه به بررسی زندگی و افکار مهم‌ترین شاگردان اندیشه‌ی وی (محمد عبده و رشید رضا) می‌پردازیم. سید جمال الدین اسدآبادی به نخستین نوگرای مسلمان و عبده به پدر نوگرایی اسلامی شهره می‌باشد. عبده مسیری را طی کرد که به یک دوراهی خاتمه یافت. یکی از این دو راه را غرب‌گراها رفتند و بتولاریسم را در جهان عرب بوجود آوردند و راه دیگر را رشید رضا به سوی وهاب‌گرایی ادامه داد. در واقع رشید رضا اندیشه‌ی سلفی ابن تیمیه را با جریان نوسلفی ادغام کرد و به سر راهی امیدش در آسمان تاریخ اسلام زمانه‌ی خود! حکومت آل سعود بود. در گذارهای این فصل به شرح زندگی و تفکرات مؤسس اخوان المسلمین، یعنی حسن البنا می‌پردازیم. بی‌شک اندیشه‌ی سید جمال در تأسیس اخوان المسلمین مصر و سپس شعبه‌های آن در کشورهای مسلمان مؤثر بوده است. گفتار یازدهم به نقش «مودودی» در گسترش اندیشه‌ی نوسلفی می‌پردازد. اسلام انقلابی و حکومت دموکراتیک الهی، ره آورد دیدگاه نوسافعی وی است. در گفتار دوازدهم این فصل، به تجدّدگرایی دینی اهل سنت و گرایش‌های فقهی موجود در آن پرداخته می‌شود.

فصل هفتم از مبسوط‌ترین فصول این پژوهش با پانزده گفتار به بررسی مقوله‌ی سلفیه جهادی-تکفیری می‌پردازد. در گفتار اول، تکفیر از نگاه پیشوایان مذاهب اهل سنت مورد بررسی قرار می‌گیرد و سپس به محنت مسلمین در عصر حاضر (نوسلفی تکفیری) در گفتار دوم می‌رسیم. در ادامه به جریان‌های سلفی در جهان امروز نظری افکنده و در گفتار چهارم به تطوّر اندیشه‌ی سلفی اخوان المسلمین مصر از اصلاح تا تکفیر و دستیابی به حکومت و سرانجام آن می‌پردازیم. نکات عبرت‌آمیزی را از این

اتفاق در سرزمین مصر می‌توان آموخت. جریان اخوان المسلمین در التقاط تجدخواهی و سلفی‌گرایی ره‌گم کرده‌ای است که یا به درّه‌ی سکولاریسم سقوط کرده و یا بارویکردگرایش‌های سلفی دروازه‌های تکفیر را پشت سر گذاشته و در مواردی گوی سبقت را از وهابیت تکفیری عربستان ربوده و به ماورای اندیشه‌ی تکفیری وهابیت از جنبه خشونت و سبوعیت رسیده است. این فرجام التقاط دین و تجدد در بستر سلفی‌گرایی است. در گفتار پنجم به کلیاتی پیرامون جریان‌های اخوانی در خارج از مصر می‌پردازیم. در گفتار ششم اشاره‌ای به زندگی و اندیشه‌ی دکتر یوسف قرضاوی، شیخ فتنه‌گر اخوانی می‌شود. در گفتار هفتم نظری به آغاز و تطوّر سلفی‌گری باگرایش‌های وهابی-سعودی و جهادی-تکفیری در مصر تا به امروز می‌افکنیم. در گفتار هشتم با نگاه به درجریان سلفی و اخوانی، نقاط اشتراک و اختلاف فراوان آن دو را که منعکس کننده‌ی درگیری‌های ایدئولوژیک هر دو جریان است، مورد بررسی قرار می‌دهیم. در گفتار نهم به کردار سلفی‌های اصلاحی اخوانی مصر به سلفیه‌ی جهادی-تکفیری نظری افکنده و یکی از مهم‌ترین گفتارهای این فصل با پرداختن به زندگی و اندیشه‌ی سید قطب، به اضمحلال اندیشه‌ی سلفی-اصلاحی مصر در رویکرد سلفی جهادی-تکفیری می‌رسیم. به راستی که سید قطب، آموزگار گفتمان تکفیر در سده‌ی بیستم و حامی نظری سازمان‌های القاعده، داعش و غیره مصره است. متأسفانه پژواک اندیشه‌ی وی سرزمین ما را نیز درنوردید. در گفتار دهم به موضوع الصحوة الاسلامیه (بیداری اسلامی) و سلفیت عربستان در فرآیند تکفیر می‌پردازیم. سپس به بررسی عوامل سیاسی-اجتماعی برآمدن جریان‌های تکفیری اشاره می‌کنیم. زندگی و اندیشه‌ی اسامه بن لادن و سازمان تکفیری القاعده در گفتار سیزدهم به بررسی قرار می‌گیرد. سلفی‌گری در هند تا برآمدن تکفیر طالبان و جریان‌های وابسته در گفتار چهاردهم موشکافی خواهد شد. بانگرشی به فتنه دولت به اصطلاح اسلامی عراق و شام (داعش) و انواع خشونت تکفیری و فوران گروه‌های سلفی-جهادی در گفتارهای پانزدهم و شانزدهم این فصل نیز به پایان می‌رسد.

فصل هشتم این مجموعه با عنوان "بررسی تفکر سلفی‌گری در ایران"، پایان‌بخش

این پژوهش است. فصلی که حدود یک سوم این نوشته را در بیست و دو گفتار دربردارد. رویکردهایی مانند: «فکر اصلاح دینی»، «بازگشت به قرآن»، «مبارزه با خرافات دینی»، «پیروی از سلف صالح» و «اسلام نخستین و بی‌پیرایه» در ایران، از نیمه‌ی دوم سلطنت خاندان قاجار، پیدا شد. افرادی چون سید جمال‌الدین افغانی (اسدآبادی)، حاج شیخ هادی نجم‌آبادی و سید اسدالله خرقانی، چهره‌های شاخص این اندیشه در آن دوران بودند. در گفتار اول نسل‌های سه‌گانه نوسلفیه‌ی اصلاحی یا نواندیشان دینی، نامی به قرآنی بررسی می‌شوند. در گفتار دوم به جستجوی اندیشه‌ی سلفی در تاریخ ایران پرداخته و در گفتار سوم به هشت عامل برآمدن دگراندیشی دینی با داعی اصلاح دین در تاریخ معاصر ایران - که شامل ظهور روحانیت تجدید نظر طلب نیز می‌شود - خواهیم پرداخت. نوسلفیه‌ی اصلاحی یا نواندیشان دینی مشهور به قرآنیان در ایران، به سه نسل تقسیم می‌شود. نسل اول شامل شیخ هادی نجم‌آبادی، سید اسدالله خرقانی، شیخ محمد خالصی‌زاده و شریعت سنگلجی است. حیدر علی قلمداران، ابوالفضل برقعی، صادق تهرانی و سید مصطفی حسینی طباطبایی از جمله چهره‌های شاخص نسل دوم هستند. نسل سوم این جریان فکری پیروان و هواداران آن هستند که عمدتاً در بخش‌های اجرایی رستادی مشغول فعالیت می‌باشند. در گفتار چهارم به زندگی و اندیشه‌ی شیخ هادی نجم‌آبادی، روحانی دگراندیش مقارن عصر مشروطه اشاره می‌کنیم. در گفتار پنجم به بررسی تاریخ مشروطه از جهت عوامل مؤثر در جلوه‌گری دگراندیشی از تجدید تا سلفی‌گری، از جمله در گفتار ششم به شخصیت خرقانی، روحانی بازیچه‌ی دست روزگار بارو یکدی از تجدید طلبی تا سلفی‌گرایی خواهیم پرداخت. زندگی و اندیشه‌ی شریعت سنگلجی، روحانی مورد علاقه‌ی رضا شاه و مبلغ تعالیم محمد بن عبدالوهاب و ابن تیمیّه در گفتار هفتم بررسی می‌شود. گفتار هشتم به شخصیت حکمی‌زاده، طلبه‌ی ضد شیعه و هم‌فکر کسروی، متأثر از شریعت و مدافع اصلاحات مذهبی رضاشاه اختصاص یافته است. گفتار نهم به خالصی‌زاده حلقه‌ای از نواندیشی حوزوی عراق و نماد سرگشتگی میان سنت و تجدید بارو یکدی آلوده به تفکر سلفی و نواندیشی دینی می‌پردازد. زندگی و اندیشه‌ی

حیدر علی قلمداران مترجم و مروج افکار خالصی، متأثر از خرقانی و متحیر در وادی سنت و تجدد در گفتار دهم بررسی می‌شود. گفتار یازدهم به زندگی و اندیشه‌ی سید صادق تقوی، نوسلفی روان پریش و خودخواه اختصاص دارد. شخصیتی که خود را دندانپزشک معرفی می‌کرد. گفتار دوازدهم به جریان قرآنیان در جهان اسلام و خصوصاً ایران اختصاص دارد. یوسف شعار، نامی به قرآنی، مربی افکار بنیان‌گذار سازمان مجاهدین خلق و از دلبستگان آیه الله طالقانی در گفتار سیزدهم بررسی می‌شود. در گفتار چهاردهم زندگی و اندیشه‌ی مصطفی حسینی طباطبائی، نامی به قرآنی و هم‌گرایی کوشا در تضعیف عقاید شیعه به بهانه‌ی وحدت پرداخته شده است. در پانزدهم به زندگی و شخصیت سید ابوالفضل برقی، نامی به قرآنی و بی‌پروا نسبت به عقاید شیعه اختصاص دارد. شخصیت‌های دیگری که در ادامه به آن‌ها می‌پردازیم بیشتر سیمیه وادی تجدد هستند تا سلفی‌گری. البته موارد خاص هر دورویکرد در تفکراتشان دیده می‌شود. گفتار شانزدهم به شخصیت و افکار محمد جواد غروی اصفهانی علوی آبادی نویسنده نوگرای می‌پردازد. در گفتار هفدهم به نقطه نظرات محمد صادقی تهرانی و نعمت الله سالکی نجف آبادی از دگرانیشان حوزه‌ی علمیه قم می‌پردازیم. در گفتار هجدهم به جریان سلفی‌گرایی در بین اهل سنت ایران می‌پردازیم. عنوان گفتار نوزدهم «به بهانه اصلاح دین به نفع سلفیه و به کام استعمار» است که در آن به کامجویی‌های دستگاه تبلیغاتی «سلفیه» و ابوابی و اندیشگاه‌ها یا اتاق فکرهای غرب از اندیشه سلفی-وهابی در جهت اهداف استعماری اشاره می‌کنیم. در گفتار بیستم مدخلی از نوگرایی اسلامی به سوی بررسی پدیده تجدد در غرب با عنوان نوگرایی اسلامی در ایران پرتوی از اندیشه‌ی تجدد غرب گشوده‌ایم و در گفتار بیست و یکم به روشنفکری دینی از منظر نسبت آن با سلفی‌گری می‌پردازیم. این گفتار به صورت مبسوط به بن‌بست پروژه روشنفکری دینی ایران، لااقل در گرایش‌های سلفی آن اشاره دارد. حال و روز این گرایش فکری در ایران با آن پیشینه و احوال کنونی، براساس اقوال رهروانش اصلاً خوب نیست. در این گفتار بلند به زندگی و شخصیت بعضی از روشنفکران دینی همچون مرحوم مهندس بازرگان و دکتر علی شریعتی اشاره

می‌شود. گفتار نهایی بیست و دوم نیز به چکیده‌ای از چرایی انحطاط دین به بیان حضرت علی علیه السلام و فاطمه زهرا علیهما السلام اختصاص دارد و در پایان این گفتار به آینده تابناک اسلام از دیدگاه شیعه با ظهور امام زمان علیه السلام خواهیم پرداخت. امام حی و زنده‌ای که هم‌اکنون نیز مادر سایه نظام امامت و رهبری ایشان روزگار می‌گذرانیم و منتظر ظهورش می‌باشیم. به امید آن روز.

www.ketab.ir